

УДК 343.98

О. В. Синчук, кандидат юридичних наук, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ТИПОВІ ВЕРСІЇ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДПАЛІВ

Розглянуто можливість оптимізації діяльності слідчого в процесі розслідування підпалів завдяки використанню систем типових версій. Наведено приклади типових версій щодо події злочину в цілому та окремих обставин.

Ключові слова: *пожежа, підпал, вогнище, елементи криміналістичної характеристики, кореляційні зв'язки, слідчі версії, типові версії.*

З найдавніших часів пожежі були одним із найбільших лих. І сьогодні підпали і злочинні порушення правил пожежної безпеки є серйозною загрозою для суспільства. Полум'я щороку завдає не лише значних збитків, а й згубно впливає на екологію, спричиняє загибель людей.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за доволі значну кількість злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж:

- умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу (ст. 194);
- знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів вогнем (ст. 245);
- терористичний акт, вчинений шляхом підпалу (ст. 258);
- порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267);
- незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин (ст. 269);
- порушення встановлених законодавством вимог безпеки (ст. 270) тощо.

Вчинення злочинів шляхом підпалу наразі сягає загрозливих показників. Нерідко вогонь використовують з метою приховання слідів злочинів, маскування їх під нещасні випадки.

Цей вид злочинів належить до категорії тяжких, а їх розслідування є одним із найскладніших, оскільки пов'язане зі значними труднощами. Специфіка боротьби із цим видом злочинів, різноманіття способів, механізмів їх здійснення і приховування вимагають від слідчого не лише криміналістичної підготовки, а й володіння певними знаннями з теорії горіння, адже злочинці використовують нові способи підпалів, сучасні технічні засоби, вибухові пристрої. Крім того, завдяки науково-технічному прогресу з'являються нові джерела енергії, а відповідно зростає кількість потенційних джерел підвищеної небезпеки.

Різні аспекти розслідування знищення майна шляхом підпалу розглядали у своїх наукових працях Т. В. Авер'янова, А. С. Григорян, А. Г. Жданов, С. І. Зернов, Г. М. Казаков, В. В. Колесніков, В. О. Коновалова, Б. В. Мегорський, С. П. Мітричев, А. В. Мішин, Ф. В. Обухов, І. О. Попов, Ю. К. Праксін, В. І. Святенський, М. Л. Цимбал. Ці та інші вчені зробили істотний внесок у розробку окремої проблематики та сприяли розвитку методики розслідування цієї категорії злочинів. Однак попри це на практиці, на жаль, часто трапляються ситуації, коли розслідування здійснюється хаотично і поверхово. Внести в розслідування елемент точності може використання систем типових версій. За слушним зауваженням О. Н. Колесніченка і Г. А. Матусовського, ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє намітити всі можливі основні напрями розслідування [1, с. 10].

У механізмі побудови слідчих версій особливого значення набувають саме типові версії, під якими слід розуміти інформаційну модель, де відображено засновані на спостереженнях і узагальненнях загальні відомості, що пояснюють подію злочину в цілому чи її окремі сторони відповідно до певних слідчих ситуацій.

Типова версія – це реальна, а не уявна модель, що базується не на припустимому, а на позитивному знанні, яке сформоване на підставі узагальнення слідчої практики та трансформації цього узагальнення в теоретичні положення, що відбиваються в окремих криміналістичних методиках. При цьому особливим джерелом формування такого роду теоретичних положень виступають відомості про наявність імовірно-статистичних і кореляційних зв'язків

між елементами криміналістичної характеристики цих злочинів [4, с. 19–20].

Типові версії є своєрідним зародком для висунення загальних, а іноді й окремих слідчих версій із конкретної кримінальної справи. Ідеться насамперед про умови невизначеності події, які притаманні початковому етапу розслідування, де орієнтація слідчого саме на типові версії дає йому можливість висунути найбільш вичерпний перелік робочих (конкретних) версій і тим самим охопити максимальне коло питань, що входять до предмета доказування.

Щодо загальних версій, то вони являють собою припущення відносно події злочину в цілому. Типовими версіями щодо виникнення пожежі будуть такі:

- мало місце порушення правил пожежної безпеки;
- мало місце необережне поводження з вогнем;
- пожежа стала результатом учинення іншого злочину;
- пожежа стала результатом стихійного явища;
- мав місце підпал.

Окремі версії стосуються певних обставин події злочину, таких як, наприклад, спосіб і мотиви вчинення злочину, особа злочинця.

Щодо способу здійснення підпалу, то типовими версіями будуть такі:

- мало місце використання легкозаймистих і горючих рідин;
- мало місце використання речовин і матеріалів, здатних до самозаймання;
- мало місце використання відкритого джерела вогню;
- мало місце використання спеціальних електронно-технічних пристроїв (як виробничо-побутового призначення, так і виготовлених спеціально для вчинення злочину).

Подальше вивчення слідів, матеріалів та обстановки на місці події може дати підґрунтя для підтвердження або спростування тих чи інших версій. Важливе значення мають сліди, що вказують на навмисні дії злочинця. До таких належать:

- сліди злому;
- засоби підпалу;
- наявність двох і більше вогнищ;
- сліди характерної динаміки розвитку горіння;

- розташування вогнищ у місцях, де виключене мимовільне загоряння, а також у місцях збереження матеріальних цінностей або документів;

- сліди навмисного псування засобів боротьби з вогнем, систем сигналізації про спалах та автоматичного пожежогашіння;

- сліди створення умов для інтенсивного поширення вогню та ускладнення його гашіння;

- сліди, що свідчать про вчинення іншого злочину (наприклад, невідповідність виявлених залишків знищеного майна кількості, зазначеній у показаннях свідків або потерпілих);

- характер ушкоджень у виявлених на місці події жертв.

Крім того, вогонь, знищуючи багато речових доказів на місці пожежі, залишає власні сліди на елементах обстановки. Це так звані конуси вогнища, сліди деформації предметів, за якими можна судити про вогнище та динаміку його розвитку [3, с. 822].

Узагальнення судово-слідчої практики показує, що мотивами вчинення підпалів у 28 % випадків є помста, у 20 % – ревності, у 13 % – сімейні конфлікти й особиста ворожнеча, у 18 % – хуліганські спонування, у 14 % – приховування іншого злочину, у 9 % – заздрість [3, с. 17–18]. Останнім часом усе частіше підпали здійснюють у відкритий спосіб з метою дестабілізації та залякування.

Звернення до типових версій щодо мотивів може зумовлюватися в залежності від об'єкта підпалу. Підпали житлових будинків, майна, що належать громадянам на праві приватної власності, зазвичай відбуваються з помсти, неприязних відносин, ревнощів, заздрощів, а також хуліганських мотивів. Мотивом підпалу може бути створення сприятливих умов для вчинення інших злочинів, наприклад крадіжок або розкрадань.

У теперішній час набули поширення підпали з метою погрози та інших форм психологічного впливу на конкурентів та під час масових заворушень з метою порушення громадської безпеки та дестабілізації обстановки в державі.

При розслідуванні підпалів у першу чергу слід установити тих осіб, які можуть бути зацікавлені у знищенні або пошкодженні майна. Типовими версіями щодо особи палія є такі:

- матеріально відповідальні особи, які вчинили привласнення чи розтрату ввіреного майна;
- особи, які перебувають у конфліктних стосунках із потерпілим;
- особи, які прагнуть отримати можливі матеріальні вигоди;
- люди із психічними відхиленнями.

Вивчаючи кореляційні зв'язки у ланці «потерпілий – майно – злочинець», важливо пам'ятати, що в ролі палія-виконавця може виступати і безпосередньо незацікавлена в підпалі стороння особа, яка лише виконує доручення замовника.

Накопичення практики розслідування, її узагальнення та аналіз дозволяють виявити певні стандарти злочинної поведінки, що характеризуються відносною сталістю і повторюваністю. Саме такого роду стандарти злочинної поведінки, що виявляються під час розслідування, виступають основою формування типових версій, використання яких має важливе значення для оптимізації процесу розслідування саме на початковому етапі, адже внаслідок впливу полум'я на обстановку місця злочину знищується значна кількість слідів і, як наслідок, первинна інформація, необхідна для виявлення доказів.

Список літератури

1. Колесниченко А. Н. О системе версий и методике их построения / А. Н. Колесниченко, Г. А. Матусовский // Криминалистическая и судебная экспертиза : республик. межвед. сб. науч.-метод. работ. – Киев : РИО МВД СССР, 1970. – Вып. 7.
2. Цимбал М. Л. Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. Л. Цимбал ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – 186 с.
3. Криминалистика : учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 971 с.
4. Синчук О. В. Типові версії в структурі криміналістичної методики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Синчук ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 210 с.

Рассмотрена возможность оптимизации деятельности следователя в процессе расследования поджогов благодаря использованию систем типовых версий. Приведены примеры типовых версий относительно происшествия преступления в целом и отдельных обстоятельств.

The article is devoted to the use of typical versions in the methodology of investigation of arsons. The possibility of optimizing the activity of the investigator in the investigation of arsons is reviewed.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 17 листопада 2015 р.).

*Рецензент – доктор юридичних наук, професор
В. А. Журавель.*